

УДК 343.6

Перепелиця Анатолій Васильович –

кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Anatolii V. Perepelytsia –

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Senior Researcher of the Unit for Organization of Scientific Work,
Lviv State University of Internal Affairs
(26 Horodotska Street, Lviv, 79007, Ukraine)

Хатнюк Юрій Анатолійович –

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Yurii A. Khatniuk –

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Administrative Law and Administrative Proceedings,
Lviv State University of Internal Affairs
(26 Horodotska Street, Lviv, 79007, Ukraine)

Чорномаз Оксана Богданівна –

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу,
Львівський державний університет внутрішніх справ

Oksana B. Chornomaz –

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor the Department of Administrative Law and Administrative Proceedings,
Lviv State University of Internal Affairs
(26 Horodotska Street, Lviv, 79007, Ukraine)

Запобігання та протидія домашньому насильству щодо дитини під час війни

У статті звернуто увагу на види домашнього насильства, поняття, правові аспекти правового регулювання протидії домашньому насильству. Домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти вихід – вони часто обмежені у пересуванні, їм немає в кого попросити про допомогу, вони ще більше залежать від кривдників фізично й матеріально.

Ключові слова: домашнє насильство, протидія, війна, заходи, дитина, здоров'я.

A.V. Perepelytsia, Yu.A. Khatniuk, O.B. Chornomaz Prevention and Counteraction to Domestic Violence against Children during War

The article draws attention to types of domestic violence, concepts, legal aspects of legal regulation of combating domestic violence. Domestic violence during war is a common phenomenon and becoming more so more dangerous than in peacetime. To people who have experienced such violence now, it is more difficult to find a way out - they are often limited in movement, they do not have a who to ask for help, they are even more physically dependent on the abusers and materially.

It is emphasized that one of the key tasks, which should contribute to the protection of children's rights in the conditions of armed aggression and occupation of part of the territory of Ukraine, is the systematic actions of the state to collect and record all cases of violations of children's rights. State bodies and human rights organizations systematically work on documenting committed war crimes, in particular those committed against children.

Although domestic violence is considered gender-based, a victim can become anyone regardless of gender and age. The most vulnerable categories remain children, women, people with disabilities and the elderly age. Domestic violence has variable scenarios: a woman can offend

a woman, a minor child can offend a father, a father can offend a child. In any case, everyone has the right to protection, and for the fact of committing domestic violence is provided for administrative and criminal responsibility.

The author concludes that it is impossible to fight child crime only by repressive methods, and it is not relevant in a society that calls itself humane and democratic. It is at this time that the question arises about the need to introduce juvenile justice at the state and legislative levels, and not only in the scientific works of scientists. It was emphasized that the main provisions that permeate almost all international legal acts are absolute prohibitions against cruel treatment of a person, especially children.

Keywords: domestic violence, resistance, war, measures, child, health.

Постановка проблеми. Попри повномасштабну війну, розпочату РФ на території України 24 лютого 2022 року, проблема домашнього насильства не стає менш важливою. Війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострює проблеми людей, які були й до цього. Зокрема, це стосується домашнього насильства і щодо дітей.

Домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Людям, які зазнали такого насильства зараз, складніше знайти вихід – вони часто обмежені у пересуванні, їм немає в кого попросити про допомогу, вони ще більше залежать від кривдників фізично й матеріально.

Домашнє насильство – це жорстоке поводження, яке відбувається в сімейному оточенні, наприклад, у шлюбі чи спільному побуті. Воно не має гендеру, віку, громадянства. Відповідно до закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» розрізняють чотири види насильства:

– фізичне – умисне нанесення побоїв, тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, що призводить до порушення психічного, фізичного здоров'я та навіть смерті постраждалої людини. Елементом фізичного насильства, зокрема, є відмова від надання допомоги людині, котра перебуває в небезпечному для життя стані;

– психологічне – форма насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші дії, що обмежують волю людини та призводять до емоційної невпевненості;

– сексуальне – посягання на статеву недоторканість іншої людини, дії сексуального характеру;

– економічне – умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, відмова у догляді, піклуванні та отриманні медичної допомоги, заборона чи примушення до праці, заборона навчатися.

Хоча домашнє насильство й вважається гендерно-зумовленим, жертвою може стати будь-хто незалежно від статі та віку. Найбільш вразливими категоріями залишаються діти, жінки, люди з інвалідністю та люди похилого віку. Домашнє насильство має варіативні сценарії: жінка може скривдити жінку, неповнолітня дитина може скривдити батька, батько може скривдити дитину. У будь-якому разі кожен має право на захист, а за факт скоєння домашнього насильства передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність.

Мета статті – здійснити аналіз проблемних аспектів протидії домашньому насильству щодо дітей під час війни в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості протидії та запобігання домашньому насильству щодо дітей вивчали та аналізували науковці, які у своїх наукових доробках вирізняли різні аспекти цього негативного явища. Так, теоретичні засади проблеми насильства над дітьми вивчали О. Безпалько, Н. Максимова. Питанням домашнього насильства над дитиною присвячені праці О. Коломоєць, К. Левченко, М. Легенька, І. Савчук, О. Сидоренко.

Виклад основного матеріалу. Держава Україна, починаючи з 2014 року, проводить заходи щодо захисту прав дітей на територіях, окупованих РФ, в умовах обмеженого доступу до цих територій. Тяглість порушень з боку РФ та відмова виконувати свої зобов'язання щодо забезпечення прав дитини зумовлюють необхідність пошуку нових засобів захисту за вичерпання попередніх [1].

Утім, після повномасштабного вторгнення неправомірна політика РФ поширилася на нові території та пришвидшилася реалізація заходів насильницької інтеграції цих окупованих територій України та їхнього населення до РФ – зокрема, переведення навчання на російську програму та впровадження різноманітних позашкільних заходів (культурні заходи, заходи військово-патріотичного виховання, спортивні змагання тощо), переслідування за навчання за українською програмою дистанційно, примусова паспортизація та нав'язування російського громадянства, активізація депортації українських дітей до РФ, а про випадки домашнього насильства щодо дітей взагалі мало, що відомо.

Невирішені раніше проблеми. Одним із ключових завдань, яке має сприяти захисту прав дитини в умовах збройної агресії та окупації частини території України, є систематичні дії держави зі збирання та фіксації всіх випадків порушень прав дитини. Державні органи, правозахисні організації систематично працюють над документуванням вчинених воєнних злочинів, зокрема тих, що вчинені відносно дітей [1]. Під час війни ми не бачимо зменшення проблеми домашнього насильства. Радше ця проблема знову стала більш латентною в умовах війни, відомості щодо домашнього

насильства над дітьми є невідомими або приховуються.

Якщо говорити про нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, то воно здійснюється Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», КК України, КУпАП, Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 №658; Порядком винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 01.08.2018 №654; Порядком проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2011 №369/180; ЦПК України, КПК України. 01.11.2022 набула чинності для України Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), ратифікована Законом України від 20.06.2022. Ратифікувавши Стамбульську конвенцію, Україна фактично на міжнародному рівні взяла зобов'язання удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Чинним законодавством визначена адміністративна (ст. 173-2 КУпАП) та кримінальна відповідальність (ст. 126-1 КК України) за вчинення домашнього насильства.

Що стосується кількості звернень до правоохоронних органів про випадки вчинення домашнього насильства у 2023 році, то порівняно з 2022 роком кількість таких звернень збільшилася. За даними Національної поліції України, за 12 місяців 2023 року було зареєстровано 291 428 звернень про випадки вчинення домашнього насильства (що на 47 047 звернень більше порівняно з 2022 роком); складено 163 542 адміністративних протоколів за ст. 173-2 КУпАП (що на 40 264 більше порівняно з 2022 роком); винесено 98 947 термінових заборонних приписів стосовно кривдників (у 2022 році стосовно кривдників було винесено 43

341 термінових заборонних приписів) [4]. На профілактичному обліку в Національній поліції України перебуває 100,3 тис. (2022 рік — 90,8 тис., 2021 рік — 88,3 тис.) дорослих осіб, схильних до вчинення домашнього насильства (кривдників) [5].

Станом на 2023-ий рік Україна у статистиці звернень по домашньому насильству повернулася до рівня, який був до повномасштабного вторгнення, — каже юристка-аналітикиня Аналітичного центру Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» Дар'я Росохата. Минулого року відбувся спад у кількості таких заяв, але практично всі експертки стверджують, що це не означає зменшення випадків домашнього насильства. Було менше звернень, бо люди рятувалися від зовнішнього ворога і були схильні применшувати кривди в родині [7].

Перше, що спадає на думку, коли дивишся на таку статистику, що начебто ситуація з проявами домашнього насильства з 24 лютого 2022 року покращилася. Насправді ж, як зазначають експерти Аналітичного центру ЮрФем, такі статистичні дані навпаки дозволяють припустити, що люди не звертаються по юридичну допомогу через бар'єри, зумовлені війною. І дійсно, це так, адже за перше півріччя 2023 року правоохоронці зафіксували на 40% більше повідомлень щодо домашнього насильства, ніж за аналогічний період 2022 [7].

Сім'ї зосереджені за задоволенні нагальних потреб — пошуку безпечного місця перебування, житла, харчів, теплих речей тощо. Частина областей перебуває під тимчасовою окупацією і звернутися там по допомогу або навіть просто повідомити про насильство поруч немає майже ніякої можливості. Ще частина жертв домашнього насильства вважає, що обтяжувати правоохоронні органи цією проблемою у воєнний час недоречно або навіть не результативно [8].

Домашнє насильство — одна із форм насильства, інформування про яке здійснюється в рамках акції «16 днів проти насильства». У національному законодавстві статус постраждалого від домашнього насильства мають діти, відносно яких безпосередньо було вчинено насильство і діти, в присутності яких вчинено акт насильства. Спеціальним нормативно-правовим актом обмежувальний

припис визначено інструментом, що спрямований на забезпечення безпеки постраждалої від домашнього насильства особи.

У правозастосовній практиці існують різні підходи щодо застосування обмежувальних приписів для захисту дітей. На прикладі постанови Верховного Суду пропонуємо оглянути, на що саме суди звертають увагу під час розгляду заяви про видачу обмежувального припису, поданої в інтересах дитини, наприклад, Постанова ВС від 27.07.2023 року у справі № 165/1696/22 [2]. У заяві про видачу обмежувального припису жінка просила суд застосувати до заінтересованої особи спеціальні заходи захисту щодо протидії домашньому насильству, зокрема, встановити заходи тимчасового обмеження його прав з покладенням на нього обов'язків щодо заявниці та їх доньки. Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановами апеляційного та касаційного судів, заяву було задоволено: видано обмежувальний припис, встановлено заходи тимчасового обмеження прав з покладенням таких обов'язків: 1) заборонено наблизитися ближче ніж на 200 м до місця проживання (перебування) заявниці та їх дочки; 2) заборонено перебувати в місці проживання (перебування) заявниці та їх дочки. Задовольняючи заяву про видачу обмежувального припису, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив із того, що надані заявницею до суду письмові документи підтверджують факти систематичного вчинення щодо неї психологічного та фізичного насильства з боку колишнього чоловіка, їх тривалий характер, існування високого ризику вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства. Колегія суддів Верховного Суду погодилася з такими висновками судів попередніх інстанцій.

З постанови ВС вбачається, що суди дійшли висновку про необхідність захисту заявниці у порядку, передбаченому Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». При цьому з яких саме мотивів суди вирішили задовольнити вимоги в частині що стосується дитини — не вбачається з тексту постанови. Хоча заява задоволена повністю. Як ми бачимо із прикладу можна зробити висновок про відсутність єдиної чіткої

позиції Верховного Суду в правозастосуванні обмежувальних приписів задля захисту прав дітей. Попри пряму норму процесуального права не застосовувати правила змагальності під час розгляду справ окремого провадження суди покладають на сторону заявника обов'язок доведення обставин, на які він посилається як на підставу своїх вимог, що нерідко є підставою для відмови в задоволенні заяви. Також в рішеннях про видачу обмежувального припису відносно одного з батьків для забезпечення безпеки дітей суди підіймають питання про правомірність втручання в права батьків та дітей та висновки ЄСПЛ, в тому числі в рішеннях проти України, щодо необхідності дотримання балансу між правами дітей та батьків. Варто зауважити, що однією з особливостей обмежувального припису є тимчасовість його дії. І при ухваленні рішення про видачу обмежувального припису суд встановлює обмеження прав батьків на строк до шести місяців. Тим паче, що застосування таких обмежувальних заходів є легітимним задля збереження найвищої соціальної цінності, якою в Конституції визначено життя та здоров'я людини, її честь та гідність. Як висновок можна вказати, що практика застосування обмежувального припису для захисту прав дітей потребує вдосконалення та уніфікації [3].

Також хочеться відмітити, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець наголосив, що захист дітей від домашнього насильства – це складний процес, який охоплює багато механізмів, у тому числі судових. Одним з найактуальніших питань у цій сфері є батьківський кіднепінг.

Уповноважений застеріг, що через випробування, спричинені війною, держава стикатиметься з різким зростанням кількості розлучень, що призведе до сплеску домашнього насильства, коли один із батьків намагатиметься забрати дитину в другого.

Так, упродовж 2022–2023 років до Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини надійшло 157 звернень щодо самовільної зміни місця проживання дитини одним із батьків. З них 41 звернення стосується переміщення дітей у межах України, 4 – вивезення дітей на тимчасово окуповану територію України, до рф або республіки білорусь, 122 – вивезення дітей в інші країни. Як зауважив Дмитро Лубінець, проблема полягає в

тому, що юридичного врегулювання таких ситуацій немає.

Омбудсмен зазначив, що сучасне законодавство з питань кіднепінгу має певні прогалини: відсутність ефективних законодавчих механізмів примусового виконання рішень суду про встановлення місця проживання дитини, відібрання дитини, визначення способів участі у вихованні дитини, а також відсутність відповідальності за самовільну зміну місця проживання дитини, зокрема всупереч договору, рішення органу опіки та піклування чи суду [6].

Задля вирішення окреслених проблем, на переконання Уповноваженого, слід внести зміни до Закону України «Про виконавче провадження» і ЦПК України, щоб розробити юридичний механізм виконання рішення суду щодо випадків кіднепінгу та прискорити розгляд відповідних цивільних справ, а також передбачити в КК України відповідальність за самовільну зміну місця проживання дитини [6].

З 4 листопада 2022 року в Україні розпочав роботу державний портал розшуку дітей «Діти війни», у якому подають зведену інформацію про дітей, які постраждали внаслідок війни [10].

Питання щодо захисту дітей регулюється Женевською конвенцією про Захист цивільного населення, IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі [11, 12] та іншими міжнародно-правовими нормами у сфері

захисту жертв війни, яких Росія системно не дотримується. Резолюція Ради Безпеки ООН 1261 (1999) визначає шість серйозних порушень проти дітей під час збройного конфлікту. Ці порушення є предметом щорічної доповіді Генерального секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти» та щорічної доповіді Спеціального представника Генерального секретаря з питань дітей та збройних конфліктів. Вони включають: 1) вербування та використання дітей; 2) вбивства та каліцтво дітей; 3) зґвалтування та інші форми сексуального насильства над дітьми; 4) напади на школи, лікарні та пов'язаних з ними осіб, які охороняються; 5) викрадення дітей; 6) відмова у доступі дітей до гуманітарної допомоги [13].

Висновки. Дмитришин О.О. визначає, для протидії домашньому насильству щодо дитини і ми погоджуємось з її думкою, потрібно вивчити та оновити оцінку відповідності

національного законодавства України положенням Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству щодо дітей та боротьбу

з цими явищами та сформулювати пропозиції щодо шляхів впровадження стандартів Стамбульської конвенції до українського законодавства та правозастосовної практики [9, с. 99].

Список використаних джерел:

1. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei>.
2. Постанова ВС від 27.07.2023 року у справі № 165/1696/. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516361>.
3. Обмежувальний припис як інструмент захисту прав дітей через призму практики ВС за 2022–2023 роки. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/obmezuvalnii-pripis-iak-instrument-zaxistu-prav-ditei-chez-prizmu-praktiki>.
4. Домашнє насильство у 2023 році: дані та тенденції. URL: <https://www.urfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/домашнє-насильство-2023-дані-та-тенденції.pdf>.
5. Під час війни все тільки загострюється: як в умовах бойових дій запобігти зростанню домашнього насильства. URL: <https://rubryka.com/article/vse-tilky-zagostryuyetsya/>.
6. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1496677/>.
7. Під час війни все тільки загострюється: як в умовах бойових дій запобігти зростанню домашнього насильства. URL: <https://rubryka.com/article/vse-tilky-zagostryuyetsya/>.
8. Діти і війна в Україні 24.02. – 24.11.2024. БФ «Голоси дітей». ГО «Харківський інститут соціальних досліджень». URL: <https://voices.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Dity-i-viy-na-v-Ukrai-ni-2-misiats.pdf>.
9. Дмитришин О.О. Особливості запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей в умовах воєнного стану. *the Journal of Eastern European Law. Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 121. С. 92-100. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11062187>.
10. В Україні запрацював портал розшуку дітей «Діти війни». URL: <https://suspilne.media/266526-v-ukraini-zpracuvav-portal-rozsuku-ditej-diti-vijni/>.
11. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
12. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї. Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222.
13. Коментар МЗС України щодо річної доповіді Генсека ООН з питань дітей та збройних конфліктів. URL: https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo_richnoyi-dopovid-genseka-onn-z-pitan-ditej-ta-zbrojnih-konfliktiv.

References:

1. Dii vlady Ukrainy, spriamovani na zakhyst prav ditei. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei>.
2. Postanova VS vid 27.07.2023 roku u spravi № 165/1696/. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112516361>.
3. Obmezhuvalnyi prypys yak instrument zakhystu prav ditei cherez pryzmu praktyky VS za 2022–2023 roky. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/obmezuvalnii-pripis-iak-instrument-zaxistu-prav-ditei-cerez-prizmu-praktiki>.
4. Domashnie nasylstvo u 2023 rotsi: dani ta tendentsii. URL: <https://www.urfem.com.ua/wp-content/uploads/2024/04/domashnie-nasylstvo-2023-dani-ta-tendentsii.pdf>.
5. Pid chas viiny vse tilky zahostryuietsia: yak v umovakh boiovykh dii zapobihy zrostanniu domashnoho nasylstva. URL: <https://rubryka.com/article/vse-tilky-zagostryuyetsya/>.

6. Pytannia shchodo zakhystu ditei vid domashnoho nasylstva osoblyvo aktualne pid chas viiny. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1496677/>.
7. Pid chas viiny vse tilky zahostruietsia: yak v umovakh boiovykh dii zapobihty zrostanniu domashnoho nasylstva. URL: <https://rubryka.com/article/vse-tilky-zagostryuyetsya/>.
8. Dity i viina v Ukraini 24.02. – 24.11.2024. BF “Holosy ditei”. HO “Kharkivskyi instytut sotsialnykh doslidzhen”. URL: <https://voices.org.ua/wp-content/uploads/2022/04/Dity-i-viy-na-v-Ukrai-ni-2-misiats.pdf>.
9. Dmytryshyn O.O. Osoblyvosti zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu shchodo ditei v umovakh voiennoho stanu. the Journal of Eastern European Law. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. 2024. № 121. S. 92-100. <https://doi.org/10.5281/zenodo.11062187>.
10. V Ukraini zapratsiuvav portal rozshuku ditei “Dity viiny”. URL: <https://suspilne.media/266526-v-ukraini-zapracuvav-portal-rozsuku-ditej-diti-vijni/>.
11. Konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny, 1949 r. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.
12. Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei. Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli, 1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222.
13. Komentar MZS Ukrainy shchodo richnoi dopovidi Henseka OON z pytan ditei ta zbroinykh konfliktiv. URL: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-richnoyi-dopovidi-genseka-onn-z-pitan-ditej-ta-zbrojnih-konfliktiv>.